

HİTİT KENTİ *HANĦANA*'NIN YERİ*

SEDAT ALP

HanĦana'nın önemli bir Kült şehri olduğu aynı adı taşıyan ve ve Telipinu çevresine ait olan Tanrıça *Hannahanna*'dan¹ başka H. Otten tarafından Reallexikon der Assyriologie IV s. 104'de bir araya getirilen bilgilerden anlaşılmaktadır: Muahedelere göre *HanĦana* kentinin Telipinu'su devletin en önemli tanrıları arasında idi. *HanĦana* aynı zamanda bir Fırtına Tanrısının kült şehri idi. Çivi yazılı belgelerde *HanĦana*'nın tanrıları ve rahipleri anılmaktadır. *HanĦana*, Hitit Kralının kült gezilerinde onun tarafından ziyaret edilen kentler arasında idi. *HanĦana*'nın beyi tarafından tanrıların kültü için verilen kurban maddeleri hakkında da bilgi sahibi bulunmaktayız².

Bu kentte bazı arazi bağış belgeleri düzenlenmiş olduğundan K. Riemschneider'e göre Orta Hitit Devleti Çağında *HanĦana*'da kralın bir ikametgâhu ya da en azından bir büro'su bulunmakta idi³.

HanĦana'nın Kaşka'lılar tarafından tehdit edilen bir bölgede bulunduğu bilinmektedir. Eski Hitit çağı krallarından Hantili zamanından başlayarak İmparatorluk Çağında III. Hattuşili'ye kadar Kaşka'lıların hakimiyeti altında kalan önemli kült şehri *Nerik*⁴⁻⁵ ile bir kısmı Kaşka'lıların işgali altında tutulmuş olan *HaĦaruĦa* dağ⁶ ile aynı bölgede olduğu bilinmektedir. *HanĦana* kenti ile *Ħattena*

* Bu makalenin Almanca bir metni Prof. E. Edel'in 65. yaş günü münasebeti ile yayınlanmakta olan Festschrift Elmar Edel'de çıkmaktadır.

¹ H. Otten, Die Überlieferungen des Telipinu-Mythus s. 9 v.d. not 1; A. Goetze, Kulturgeschichte Kleinasien² s. 143 v.d.; E. Laroche, RHA 77 (1965) s. 138 v.d.

² Metin yerleri için bk. H. Otten, RLA (1974) s. 104. *HanĦana*'nın geçtiği metin yerleri ve bibliyografya için ayrıca bk. Hayri Ertem, Boğazköy Metinlerinde Geçen Coğrafya Adları Dizini, Ankara 1973, s. 39 ve Ahmet Ünal, Hattuşili III. Teil I Bd. I (Texte der Hethiter Heft 3, Heidelberg 1974) s. 188 v.d.

³ MIO VI (1958) 337 not 7.

⁴ A. Goetze, RHA 61 (1957) s. 93; H. G. Güterbock, JNES XX (1961) s. 94; E. Schuler, Die Kaşkaer, Berlin 1965 s. 28 not 124; V. Haas, Der Kult von Nerik, Rom 1970 s. 78 ve not 3.

⁵ Bk. A. Goetze, a.g.y.'de s. 92.

⁶ H. G. Güterbock, a.g.y.'de s. 94; H. Gonnet, RHA 83 (1968) s. 119 v.d.; V. Haas, a.g.y.'de s. 335; H. Otten, RLA IV (1974) s. 48.

kenti birbirlerine yakın idiler⁷. Her iki kent te prens Hattuşili'nin (daha sonraki III. Hattuşili) küçük kral olarak yönettiği bölgede bulunuyordu. *Hanḫana* kenti Kaşka'lılarla savaşlarda bir hareket üssü olarak kullanılıyordu⁸.

E. von Schuler, *Hanḫana*'nın *Nerik* ile yakınlığı dolayısıyla antik *Phazimonitis*'te, yani Merzifon - Amasya çizgisinin kuzeyinde, aranması gerektiğini düşünmüştür⁹.

Hanḫana konusunu işleyen ve yerini araştıran yazarların çoğu İnandık tabletindeki önemli bir metin yerinden bilgi sahibi değildiler. Hitit çivi yazısı ile ve Akkadça yazılan bu bağış belgesini örnek bir biçimde yayımlamış ve işlemiş olan Kemal Balkan¹⁰ *Hanḫana*'nın yeri konusunda çeşitli araştırmacıların görüşlerini bildirdikten sonra kendi görüşünü de şu cümle ile açıklamaktadır¹¹: III. *Hattuşili* henüz *Hakpišša* şehrinde küçük kral olarak görevli iken, *Hanḫana* kuzeydeki *Kaška* ülkesi sınırında sıralanan eski Hitit şehirlerinden biri idi.

Balkan, İnandık bağış belgesini geçerli nedenlerden ötürü I. Hattuşili devrine tarihlemiştir¹².

İnandık tableti, *Hanḫana*'nın yeri bakımından çok önemli olduğundan üzerinde büyük Kralın, Tabarna'nın, mührü bulunan bu belgenin burada özetini vermek yerinde olacaktır: *Hanḫana*'nın yöneticisi¹³ *Tuttulla*, *Židi*'yi evlat edindi (?)¹⁴ ve onu kızı *Žizzatta* ile evlendirdi. Ona [bir ev ?] bağışladı. *Tuttulla*'nın oğlu ve Büyük Kral tarafından (himaye altına) alınan ve *Katapa* kenti tapınağında Tanrıça *Kataḫḫa*'ya (metinde ideografik olarak : SAL.LUGAL) (rahip olarak hizmete verilen) *Pappa*'ya ve ahfadına, büyük kral

⁷ K. Riemschneider a.g.y.'de. *Hattena* herhalde *Hanḫana*'nın doğusunda ya da güney doğusunda aranmalıdır. Metin yerleri ve bibliyografya için bk. H. Ertem a.g.y.'de s. 46 ve Ahmet Ünal, a.g.y.'de s. 189.

⁸ Krş. son olarak H. Otten, RLA IV s. 104.

⁹ a.g.y.'de s. 28 not 104.

¹⁰ K. Balkan, İnandık'ta 1966 yılında Bulunan Eski Hitit Çağına Ait Bir Bağış Belgesi, Anadolu Medeniyetlerini Araştırma Vakfı Yayınları No. 1, Ankara 1973.

¹¹ a.g.y.'de s. 5.

¹² a.g.y.'de s. 33 v.d.

¹³ *Hanḫana*'nın Yöneticisi için bk. H. Otten, Festschrift J. Friedrich s. 356 ve RLA IV s. 104.

¹⁴ Metinde aynen: "(kendine) oğ[ul] yaptı".

tarafından onaylanan, bu bağışa karşı çıkmaları ve *Ẓidi* ile ahfadına karşı talepte bulunmaları yasaklanmaktadır.

Balkan tarafından s. 1'de yapılan açıklamaya göre bağış belgesi Anadolu Medeniyetleri Müzesi Müdürü Raci Temizer'in yönetiminde 1966 yılında Ankara'nın kuzey doğusunda Ankara - Çankırı Devlet Yolunun 109'ncü kilometresi üzerindeki İnandık köyü yakınındaki eski bir iskân yerinde yürütülen kazıda Eski Hitit katına ait bir yapının mahzeninde in situ durumda dizili iri kiler küplerinden birinin içinde bulunmuştur.

Satır 22 ve devamına göre *Ħattuša*'da düzenlenmiş olan bu bağış belgesi İnandık'a¹⁵ nasıl gitmiştir? Bu soruya anlamlı bir yanıt ancak şöyle verilebilir: İnandık yakınındaki Eski Hitit kenti, *ĦanĦana* kentinin yöneticisi *Tuttulla*'nın oturduğu ve görev yaptığı yer idi. Başka bir deyimle: *ĦanĦana* İnandık tabletinin bulunduğu kentin Hitit Çağındaki adı idi.

Nasıl *ĦanĦana* Hitit metinlerine göre bir kült şehri ise, tabletin bulunduğu yer de önemli bir kült merkezi idi. Bunu her şeyden önce Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesinde teşhir edilmiş olan ve bir kaç sıra halinde kabartma olarak tasvir edilmiş bulunan kült sahnelerini ihtiva eden ve yalnız parçalar halinde ele geçmiş olan Bitik vazosuna çok yaklaşan bir kült vazosu göstermektedir¹⁶.

Araştırmacılar tarafından Tarih ve Coğrafya konusunda kazandırılan bilgiler de *ĦanĦana*'nın yeri konusunda yaptığımız teklifi desteklemektedir. İnandık, *Ħattuša*'dan kolayca ulaşılabilecek bir yerde idi. Arazide doğal bir engel yok idi. Bu nedenle Hititler *ĦanĦana*'yı oldukça zayıf oldukları yüz yıllarda yönetimleri altında tutabilmişlerdir. Buna karşılık diğer önemli bir kült şehri olan *Nerik* I. Şuppiluliuma ve oğlu II. Murşili gibi kudretli krallar zamanında bile Kaşka'lıların işgâli altında kalmıştır. Bunun stratejik nedeni herhalde büyük ölçüde Kaşka'lılar tarafından tutulmuş olan *ĦaĦaruva* dağı olmalıdır¹⁷. Bu

¹⁵ İnandık'ın yeri için krş. K. Bittel, *Les Hittites*, Paris 1976, harita No. 342.

¹⁶ Krş. W. Orthmann, *RLA* V 74. Bitik vazosu için bk. T. Özgüç, *Anadolu (Anatolia) II* (1957) s. 57-78; E. Akurgal, *Die Kunst der Hethiter*, 1961, s. 37 ve levha 14; K. Bittel, *Les Hittites*, Paris 1976, s. 142 ve levha 140 ve 144.

¹⁷ *Nerik* kentinin ilk kez doğru olarak Kızılıрмаğın doğuya doğru kesin bir dönüş yapan kısmında aranması gerektiğini gösteren H. G. Güterbock, a.g.y.'de s. 94'te *ĦaĦaruva* dağı Kızılıрмаğın doğusundaki *Adadağ*'a lokalize etmiştir. *ĦaĦaruva*

nedenle *Haharua* dağını Çankırı'nın kuzey doğusundaki dağ silsilesinde aramak istiyorum. Çünkü yalnız bu dağın Kaşka'lılar tarafından tutulması Hitit ordularının *Nerik* bölgesine girişlerini önleyebilirdi. *Nerik* bu dağların kuzeyinde Devrez Çayı (Hititçesi belki *Dahašta*) vadisinde, günümüzde pirinç üretimi ile ünlü Tosya ile Kızılırmak arasında, Kızılırmak yakınında aranmalıdır. Bu vadi kuzeyde ve batıda Ilgaz dağları, güneyde ise Köroğlu Dağlarının devamı olan yüksek dağ silsileleri tarafından korunmaktadır. Doğuda ise Kızılırmak yakınında belki Hitit çağında da bataklık olan bir bölge bulunmaktadı. Belki de bu nedenle I. Şuppiluliuma ile II. Murşili'nin orduları *Nerik*'i işgal etmeden Kızılıрмаğın doğusundan geçerek kuzey batı seferlerine çıkmışlardır¹⁸.

Dağın Kızılıрмаğın doğusunda bulunması gerektiğini gösteren zorlayıcı bir neden mevcut değildir. Bu bölgeyi arazi üzerinde inceleyen M. A. Dinçol ile J. Yakar, Belleten sayı 152, 1974, s. 563-572, Adadağ'ın, *Haharua* dağı için metinlerden elde edilen bilgilere göre beklendiği gibi, iskâna elverişli bir dağ silsilesinden çok, iskâna elverişli olmayan bir dağ olduğunu saptamışlardır. Bu araştırmacıların *Nerik*'i *Boyabat-Durağan-Vezirköprü* çizgisinin kuzeyinde Kızılırmak ile İsfendiyar Dağı arasındaki bölgede aramaları bana pek inandırıcı görünmüyor. Bu şekilde *Nerik*, *Hanhana*'ya nazaran çok uzakta ve fazla kuzeyde kalmaktadır.

¹⁸ Bu seferler için krş. Ph. H. ten Cate, Mursilis' North-Western Campaigns - A Commentary, *Anatolica* I (1967) s. 44-61.